

Олександра Івлєва
ХНЕУ ім. С. Кузнеця, Харків, Україна

ІНКЛЮЗІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

За даними ООН і Всесвітньої організації охорони здоров'я в світі більше одного мільярда (15% населення) страждають різними формами інвалідності, з них близько 3 мільйонів – українці, а це приблизно 6% від загального населення України [Всемирная организация здравоохранения]. З них понад 165 тисяч – діти. Майже 80 відсотків інвалідів – це люди працездатного віку [Міністерство соціальної політики України]. Головна проблема для цієї категорії населення – рівний доступ до всіх можливостей сучасного суспільства.

Інваліди – це група населення, в яку включені особи з обмеженими можливостями життєдіяльності в силу особливостей здоров'я. І з кожним роком таких людей стає все більше. Статистика дозволяє не тільки підрахувати кількість людей з обмеженими можливостями, а й дає інформацію про їхнє життя, труднощі та потреби. Згідно з українським законодавством «особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний

захист. Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється» [Закон України «Про основи ...].

У наукових і громадських колах постійно ведуться суперечки про поняття інвалідності. Так, за визначенням Л. П.Храпилиної, «Інвалідність – дисгармонія відносин людини з навколишнім середовищем, що виявляється внаслідок порушення здоров'я в стійкому обмеженні його життєдіяльності». За визначенням соціолога О. Р. Ярської-Смирнкової: «Інвалідність є результатом соціальних домовленостей, причому зміст цього поняття змінюється в залежності від культурних традицій, соціальних умов і інших статусних відмінностей» [Храпылина 2006]. У процесі цих суперечок з'являється стійке розуміння інвалідності як перешкоди, але до розуміння причин цих перешкод існують різні підходи. Так, на сьогоднішній день до підходу розуміння поняття *інвалідність* можна виділити дві моделі – медичну і соціальну.

1. Медична модель висунута медиками і розглядає перешкоди і проблеми в житті інвалідів як результат фізичного або психічного порушення здоров'я.

Відповідно до неї, люди з інвалідністю не можуть робити щось, що є характерним для звичайної людини, і тому змушені долати труднощі з інтеграцією в суспільстві, змінюватися та пристосовуватися до суспільства, проходити медичну реабілітацію.

Вважається, що інвалідам потрібно постійно допомагати, створюючи для них спеціальні установи, де вони могли б на доступному їм рівні працювати, спілкуватися і отримувати різноманітні послуги, сприяти дотаційному підходу до економіки людей з

інвалідністю, вона розділяє людей на групи по тяжкості недуг, дозволяє обмежити фізичну працю і відповідальність, а також дає можливість на пільги і соціальні виплати.

Відповідно до медичної моделі, нездатність інваліда бути повноправним членом суспільства розглядається як прямий результат наявності у цієї людини дефекту.

Таким чином, медична модель виступає за ізоляцію інвалідів від решти суспільства тому, що виносить жорсткий вердикт: людина з інвалідністю не може стати частиною суспільства, тому що не здатна брати активну участь в його житті, бо їй постійно потрібна допомога і вона залежить від оточуючих. Реабілітація інвалідів полягає тільки у відновленні працездатності. Тому в свідомості багатьох терміни «інвалідність» і «непрацездатність» часто стають синонімами. Виходячи з вище написаного можна зробити висновок: «люди з інвалідністю – це пасивні одержувачі мінімуму послуг, що задовольняють їх базові потреби» [Райзер 1995].

2. Соціальна модель була створена спільно з людьми з обмеженими можливостями і розглядає перешкоди і проблеми інвалідів як результат ставлення суспільства до їх особливих потреб. Цей підхід передбачає, що людина з обмеженими можливостями є повноцінним членом суспільства і має такі ж права, як і всі. Проблема полягає не в фізичному відхиленні, а в суспільстві, яке обмежує її участь у політичному, економічному і соціальному житті. Ставлячи бар'єри і перешкоди саме суспільство і робить людину інвалідом, викликаючи відчуття обмеженості в своїх можливостях не недугою, а ставленням.

Соціальний підхід акцентує не на лікуванні людей з обмеженими можливостями, а на задоволенні потреб і визнанні їх рівноправними членами суспільства, він не ізолює людей з фізичними відхиленнями, а стимулює самореалізацію, визнаючи їхні права. Така модель закликає до інтеграції людей з інвалідністю в навколишнє суспільство, пристосування умов життя в суспільстві і для інвалідів в тому числі. Це включає в себе створення так званого доступного середовища (пандусів і спеціальних підйомників для інвалідів з фізичними обмеженнями, для сліпих – дублювання візуальної і текстової інформації за Брайлем і дублювання звукової інформації для глухих жестовою мовою), а також підтримку заходів, що сприяють працевлаштуванню в звичайні організації, навчання суспільства навичкам спілкування з ними [Марчук].

Міжнародний рух за права інвалідів вважає найбільш правильним таке поняття інвалідності: «Інвалідність – перешкоди або обмеження діяльності людини з фізичними, розумовими, сенсорними і психічними відхиленнями, викликані існуючими в суспільстві умовами, за яких люди виключаються з активного життя». Таким чином, інвалідність – одна з форм соціальної нерівності [див. Региональная...].

Соціальна модель спрямована на те, щоб виправити становище інвалідів в суспільстві як «неповноцінних людей» і донести до суспільства розуміння про людей з обмеженими можливостями. Вона не заперечує наявність дефектів і фізіологічних відмінностей, а акцентує на тих аспектах нашого світу, які можуть бути змінені. На підставі викладеного можна сказати, що: «Люди з інвалідністю

реалізують свої рівні права і можливості. А основні проблеми створені суспільством» [Перфильєва та ін.].

Розглядаючи медичну і соціальну моделі можна зробити висновок, що необхідний симбіоз цих моделей, який дасть можливість взяти з них все краще і зробити повноцінним життя людей з обмеженими можливостями.

Коли йдеться про людей з обмеженими можливостями, мимоволі згадуєш людей, які кинули виклик долі і довели всім, а перш за все собі, що інвалідність – це не вирок, не кінець життя. Інвалідність – це тільки початок, початок нового життя. Історія людства знає приклади того, що люди з інвалідністю не просто ні в чому не поступалися іншим своїм сучасникам, а й ставали в авангарді суспільного прогресу, науки, культури, спорту, граючи ключові ролі в багатьох сферах життєдіяльності.

Франклін Рузвельт – один із найвидатніших американських лідерів, людина, прикута до інвалідного візка, реалізував політичну кар'єру – став 32 президентом США. Обіймав він цю посаду 12 років.

Костянтин Цюлковський – російський вчений, який через перенесену хворобу майже нічого не чув, став родоначальником ракетобудування і космонавтики.

Людвіг ван Бетховен – геніальний композитор, був майже глухим, але зміг створити неповторні музичні твори, серед яких велика Дев'ята симфонія.

Андреа Бочеллі – видатний італійський співак, виконавець класичної і популярної музики, осліп у 12 років.

Мігель Сервантес – іспанський письменник, автор твору світової культури – роману «Дон Кіхот Ламанчський», який під час його написання втратив ліву руку. Він писав: «Позбавивши мене лівої руки, Бог змусив мою праву працювати сильніше і сильніше».

Сара Бернар – приголомшлива французька танцівниця, після ампутації ноги продовжувала виходити на сцену і танцювати.

Естер Вергесер – голландська тенісистка в інвалідному візку, неодноразова переможниця турніру Великий Шолом, семиразова чемпіонка світу, чотириразова олімпійська чемпіонка.

Оскар Пісторіус – бігун на короткі дистанції з ПАР, ампутація обох стоп. Шестиразовий чемпіон Параолімпійських ігор, чемпіон світу, дворазовий срібний призер чемпіонату Африки. Домігся права змагатися зі здоровими спортсменами і мав великі успіхи. Він говорив: «Я живу спортом, для мене важливо кожного разу на доріжці доводити, що люди з обмеженими можливостями нічим не відрізняються від тих людей, які мають руки і ноги. Мої секунди – краща відповідь – ми такі ж люди, як і ви, і багато в чому можемо бути швидше і краще».

І це ще не повний список видатних людей з інвалідністю, які внесли неоцінений внесок в розвиток нашого суспільства. Їх життя і діяльність ще раз доводить, що творять історію і змінюють цей світ сильні духом, а не тілом. І це постійний приклад для всіх нас, котрі живуть в цьому світі.

Існує також розуміння того, що в Україні не всі люди з обмеженими можливостями (як і люди без них, не треба собі лестити) не мають таких видатних якостей. А, отже, потребують нашої підтримки.

На сьогоднішній день життя людей з інвалідністю в Україні – це все ще боротьба з проблемами, обмеженнями і заборонами. У суспільстві ще немає повного розуміння і усвідомлення, що інвалід – це не тягар і не баласт, а такий самий член суспільства, що він такий самий, як і всі інші, але з обмеженими можливостями здоров'я. Люди з інвалідністю, нерідко, навіть маючи всі потенційні можливості активно брати участь в житті суспільства, стикаються з нерозумінням, упередженістю та страхами, які протягом багатьох років стримують їх соціальний розвиток, ізолюючи від суспільства. Треба буде докласти чимало зусиль, щоб викоринити ці проблеми і забобони, які ми самі й створили. Ми повинні зрозуміти, що не людина з обмеженими можливостями здоров'я не може реалізувати свої можливості, а суспільство не здатне створити такі умови, за яких реалізовувалися б його можливості.

У нашому суспільстві необхідно сформувані адекватне уявлення про людей з обмеженими можливостями здоров'я та їх істинних можливостях. До сих пір багато хто сприймає інвалідів як людей, так би мовити, які вимагають більшої уваги і постійної опіки, нездатних реалізуватися в суспільстві й позбавлених багатьох можливостей. Це породжує, з одного боку, їх неприйняття як повноцінних членів соціуму, а з іншого – співчуття по відношенню до них. І, що не менш важливо, багато хто не готовий до тісного контакту, особливо молодь. У нашому суспільстві переважають споживчі відносини – від життя необхідно і потрібно отримувати максимум задоволення і власної вигоди. Також важливу роль відіграє те, що багато жителів нашої країни важко і багато працюють, намагаючись вирішити свої

проблеми: фінансові, побутові, житлові і т.д. Тому брати відповідальність ще й за людину з інвалідністю вони не хочуть, бо сприймають її нездатною заробляти і реалізовуватися.

У свою чергу деякі люди з обмеженими можливостями після невдалих спроб налагодити відносини з соціумом, розчаровуються, бо не зустрічають належної підтримки. Це викликає у них поступове небажання брати участь у суспільному житті і закінчується це подальшою самоізоляцією та замкнутістю.

Хоча і відомо, що багато хто з них можуть працювати там, де у здорової людини, часом, не вистачає завзятості і витривалості, а їх потенціал, у першу чергу інтелектуальний, до цього не затребуваний, стає необхідним для нашого суспільства. Поступово в суспільстві змінюється думка, що люди з інвалідністю не здатні до самостійного існування і є тільки споживачами, тому що вони самі руйнують ці стереотипи, доводячи нам, що вони здатні знаходити в сучасному суспільстві соціальні ніші, що дають їм право повноцінно брати участь у його житті.

У нашій країні поступово відбуваються зміни у ставленні до людей з інвалідністю. Приходить усвідомлення того, що необхідно створювати для них сприятливі умови, здатні істотно поліпшити їх якість життя, задовольняючи такі потреби як: вільне пересування, спілкування, вільний доступ до об'єктів культури, доступність освіти, можливість працездатності, комфортні побутові умови, фінансова та психологічна підтримка.

Суспільство повинно сприймати таких людей як рівноправних громадян, для яких необхідно ліквідувати перешкоди, щоб вони могли

зайняти повноправне місце серед активних членів суспільства, тобто забезпечити основне право людини – право на повноцінне життя. Таким чином складається соціальний підхід до інвалідів та інвалідності, що передбачає сприйняття людей з інвалідністю як рівноправних членів суспільства, але які мають особливі потреби, які суспільство повинно задовольнити, передбачає повну їх інтеграцію у суспільство і всі його сфери на всіх рівнях.

В Україні запускається процес включення людей з інвалідністю в активне громадське життя, однаково необхідного для всіх членів суспільства, що дозволяє кожній людині рівноправно брати участь у всіх сферах суспільного життя. Завдяки інклюзії інвалідність – це вже, так би мовити, «не другосортність», а на зразок способу життя в обставинах, що склалися, який навколишні приймають як належне.

Інклюзія (від inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, а також реальне включення людей з обмеженими можливостями в активне суспільне життя.

В Україні на законодавчому рівні відбуваються зміни в системі освіти, де інклюзивний підхід дає можливість отримання освіти людям з особливими потребами, при цьому, особлива увага приділяється дітям:

- «інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатогранності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників;

- інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку

здобуття освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [Закон України «Про освіту»].

Ми бачимо, що йде процес реформування системи освіти, де враховуються особливі освітні потреби учнів, а не учні адаптуються до вже існуючих стандартів навчання. Такий підхід виключає дискримінацію і забезпечує доступ до навчання в навчальних закладах усім. Таким чином, включення кожної дитини з обмеженими можливостями або особливими потребами в освітнє середовище і гнучкість в підходах до навчання – це і є основні цілі й завдання інклюзивної освіти.

Але треба зазначити, що інклюзія в Україні знаходиться ще на початковому етапі свого розвитку. Це пов'язано з багатьма труднощами: недостатнє фінансування даної програми; нестача фахівців, здатних працювати в умовах реформування системи освіти; залишається проблема з працевлаштуванням, тому що роботодавцю зручніше надавати допомогу, ніж змінювати умови праці відповідно до індивідуальних потреб працівника; недостатнє знання нормативно-правових документів працівниками системи соціального обслуговування, а отже, їх нездатність захищати того, чий права порушуються; забобони і стереотипи, що іще існують в суспільстві по відношенню до людей з обмеженими можливостями; та й що приховувати, небажання самих людей, що мають якісь недоліки зі здоров'ям, змінювати своє життя.

Для того щоб відбулися позитивні зміни в суспільстві, необхідне розуміння всім людям, що живуть в нашій країні, що інклюзія необхідна нашому суспільству. Даючи шанс реалізуватися в житті

людям з обмеженими можливостями, ми покращуємо життя не тільки їм, але і нам самим. Ми живемо у важкий час, коли вантаж повсякденних турбот лягає важким тягарем на наші плечі, внаслідок чого ми стаємо більш жорсткими, більш байдужими, а іноді і просто цинічними. Нам необхідно «перезавантажитися». Інклюзія дає нам можливість зробити світ навколо нас більш добрішим і милосерднішим.

ЛІТЕРАТУРА

- Всемирная организация здравоохранения: более одного миллиарда человек в мире имеют какую-либо форму инвалидности, URL: https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2011/disabilities_20110609/ru/ [06.09.2011].
- Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», ст. 2., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [06.09.2011].
- Закон України «Про освіту», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [06.09.2011].
- Марчук, Е.В. «Медицинский» и «социальный» подходы к определению инвалидности, URL: <https://www.art-talant.org/publikacii/19730-medicinskiy-i-socialnyy-podhody-k-opredeleniyu-invalidnosti/> [19.12.2019].
- Перфильева, М.Ю., Симонова, Ю.П., Прушинский, С.А. Участие общественных организаций инвалидов в развитии инклюзивного образования.
- Райзер, Р. (1995). Социальный и медицинский подходы к инвалидности. Invisible Children. Report of Joint Conference on Children, Image and Disabilities held on March 1, 55–56.
- Региональная общественная организация инвалидов «Перспектива», URL: <http://perspektiva-inva.ru/publications-other-inostranets.shtml> [06.09.2011].
- Храпылина, Л.П. (2006). Реабилитация инвалидов: пособие. Москва.

Inkluzja społeczna we współczesnej Ukrainie

W artykule zaproponowano definicję pojęcia niepełnosprawności z punktu widzenia dwóch modeli – medycznego i społecznego, uwzględniających problemy inkluzji społecznej na Ukrainie, w szczególności w środowisku edukacyjnym.

Słowa kluczowe: *niepełnosprawność, integracja, uczenie się, społeczeństwo.*

Инклюзия в современной Украине

В статье предложено определение понятия *инвалидность* с точки зрения двух моделей – медицинской и социальной, рассмотрены проблемы инклюзии в Украине, в частности в образовательной среде.

Ключевые слова: *инвалидность, инклюзия, обучение, общество.*

Inclusion in modern Ukraine

The article proposes a definition of the concept of disability from the point of view of two models – medical and social, considers the problems of inclusion in Ukraine, in particular in the educational environment.

Key words: *disability, inclusion, learning, society.*